

РЕЦЕНЗІЇ

РОЗТИН ХУДОЖНЬОГО СВІТУ П'ЕСИ

Zbigniew Landowski. Chronotopy w utworach dramanych

Sa'd Allaha **Wannûsa**. – Lodz: Ibidem, 2008. – 274+VI str.

Збігнев Ландовський. Хронотопи в драматичних творах

Са'даллага Ваннуса. – Лодзь: Ібідем, 2008.

Відомо, що драматургія була тим жанром, який одним з останніх посів місце в арабській літературі. Для цього були поважні причини як релігійного характеру, так і породжені самим способом життя арабів – городян і бедуїнів. Місце театру, як одного з виявів творчості людини, зайняли інші види видовищ: вистави театру тіней (у тюрків був “Карагьоз”), виступи оповідачів з елементами діалогізації вечорами в кав'ярнях, які розповідали про пригоди богатирів і різні мандри, а також казки зі збірки “1001 ніч”. Серед шийтів побутували різноманітні релігійні процесії та ритуали під час траурних днів, наприклад **те'зіє**, які акад. А. Кримський порівняв з католицькими “пасіями”.

Власне драматургія почалася у XIX ст. з адаптації європейського репертуару до потреб арабського суспільства того часу. Про це ґрунтовно написав А. Кримський у своїй монографії “История новой арабской литературы” (М., 1971), а також, щодо появи театру в іранців, у відомій розвідці “Перський театр, звідки він узявся і як розвивався” (К., 1925). І тільки у XX ст. з'явився в арабів (тут можна говорити хіба що про Єгипет і Сирію з Ліваном) театр, який можна порівнювати в певній мірі з європейським. Репертуар спочатку складався з переробок, адаптацій та перекладів творів європейських авторів. Пізніше, у 30-ті рр., з драматичними творами виступили й відомі арабські майстри пера. Насамперед слід згадати Тауфіка аль-Хакіма (1898–1987) (Єгипет), ат-Тайіба ас-Сиддікі (Марокко), які справили досить значний вплив на розвиток репертуару арабського театру, хоча в цілому переважали в ньому п'єси розважального плану чи мелодрами.

А потім яскравою зіркою в арабській драматургії зійшов сирійський письменник, театральний і громадський діяч Са'д Аллаг Ваннус (1941–1997). От цьому авторові і присвятив своє дослідження польський літературознавець-арабіст Збігнев Ландовський, яке набуло форми солідної монографічної праці. Справді, спадщина Са'даллага Ваннуса заслуговує на докладний професійний розгляд, щоб зрозуміти, в чому ж полягає причина популярності його п'єс, які займають поважне місце в репертуарі багатьох театрів, часто стають жертвами урядових заборон і разом з тим пильної уваги арабської та європейської театральної і літературної критики. Просто вказати на політичний характер його п'єс, його принципову громадянську позицію і загальний розголос його творів було б недостатньо. Тож З. Ландовський вирішив всебічно дослідити тексти п'єс С. Ваннуса на глибинному рівні, застосовуючи модерний інструментарій сучасної науки про літературу. Тим більше що період, протягом якого розгорталася творча діяльність драматурга, можна вважати показовим, оскільки, як пише дослідник у “Вступі”: “Можна погодитися, що справжній, багатосторонній арабський театральний рух народився в шістдесяті роки XX століття, бо тільки тоді драма і театр стали невід'ємною частиною і формою культурного життя чи не у всіх арабських державах. У багатьох з них розвиток цей був творчим і новаторським, і саме тоді з'явилися більшість національних театрів. То з того періоду датується популярність амбітної драматургії і саме тоді з'явилися найбільш резонансні твори (драматургічні і театральні)” (с. 10).

Са'даллаг Ваннус є автором 21 п'єси, чотирьох книг і великої кількості статей та есеїв. Висувався на здобуття Нобелівської премії. Він здобув освіту в Сирії, Єгипті та Франції, був добре обізнаний із сучасним західним театральним мистецтвом. Сам якийсь час керував театрами Сирії. Сценічні твори писати почав рано (1961) – це були одноактівки, драматичні етюди, радше експериментального плану, їх З. Ландовський відносить до першого етапу творчості драматурга, що тривав до 1967 року. Другий етап – від 1968-го по 1980 рік, а третій – останній, під час якого, за останні п'ять років життя, він створив сім п'єс. Найбільший успіх мала його п'єса “Вечірка для 5 червня”, опублікована в 1968 році, відразу після поразки арабських армій у так званій “Шестиденній війні”. Під час її постановки використовувався прийом “театру в театрі”, коли частина акторів перебуває серед глядачів і гаряче полемізує з тими, що на сцені. Це був гострополітичний твір, що критикував і висміював керівників і правлячі кола арабських країн, які допустили ганебний розвиток подій. Її постановки часто заборонялися, а автор п'єси мусив переховуватися.

Не всі твори С. Ваннуса такі прозорі і зрозумілі, як це викладено в короткому резюме автора рецензії, зміст їх часто буває, в тому числі й через цензурні причини, завуальованим, вони сповнені алюзій і фольклорних мотивів, їхня дія ніби прикрита серпанком і відбувається невідомо де і коли. Тож хронотоп у творах С. Ваннуса відіграє неабияку роль.

Структура книги типова для дисертаційних праць: є розділи про біографію драматурга, його доробок (разом із синопсисом його творів), про стан сучасних досліджень його творчості, а також пояснення методологічних підходів автора книги (розділ III) при дослідженні обраної теми. Видно, що автор книги добре обізнаний з російськомовною фаховою літературою, особливо йому імпонують теоретичні викладки М. Бахтіна.

У наступному розділі З. Ландовський розглядає “плани”, або шари часо-

простору, вирізняючи як загальні, так і унікальні – властиві саме С. Ваннусу. Перший з них – “аудиторія”, тобто присутність читача / глядача протягом усього розвитку фабули п'єси, другий “план” – це “спектакль”, головний. Він може обмежуватися конкретним місцем і часом (кав'ярня, вулиця, посилення на передачі радіо і т.д.). Третій план – це “театр в театрі”, про який ми вже згадували. Четвертий план – план оповідача (“наратора (-ів)”), який, хоча й виконує функцію маніпулятора, все ж має власний хронотоп. “Плани, – пише З. Ландовський, – взаємно проникають один в одного, залишаючись у складних взаємовідносинах як композиційних, так і семантичних, генеруючи поля, зони і пункти, об'єднані характерними і власними рисами, які доводять тезу Ваннуса про єдність часів” (минулого, сучасного і майбутнього) (с. 73).

У наступному розділі розглядаються теоретичні питання стосовно хронотопів, дається їхня детальна класифікація та ін. Далі йдуть п'ять розділів, у яких З. Ландовський із вправністю хірурга робить розтин п'єс С. Ваннуса, виявляючи їхні особливості через дослідження хронотопів, розкриваючи таким чином художній світ драматурга. Як приклад наведемо зміст розділу “Хронотопи дійової особи”: оповідач, володар, помічник володаря – візир, коханці, жінка, інші дійові особи. Таким же детальним є розділ “Хронотопи мотивів”. Є ще розділ “Маніпулятори часопростору”, де значаться той же оповідач, світло, завіса, музика, звук, голос, предмети.

Досконало опрацьований розділ IX “Структура хронотопів”. У ньому З. Ландовський розглядає такі питання, як зв'язок між побудовою твору і структурою часопростору: мережа хронотопів, динаміка хронотопів і доміанти. Для унаочнення викладеного матеріалу автор вміщує графічні моделі розвитку дії ряду п'єс С. Ваннуса і взаємовідносини різних хронотопів.

В останньому розділі він робить висновки про значення застосованого мето-

ду для дослідження всієї літератури, її жанрів і т. ін. Визначає він і основну рису творчості сирійського драматурга – як «осциляцію» в часопросторі між минулим і сучасністю, традицією і прогресом, а його головна ідея виявляється в діалогові елементів дії, що продовжується, – невидимим головним героєм тих творів є власне часопростір з усіма його полікультурними особливостями, проблемами і дилемами, які стоять перед людиною – користувачем його мистецтва» (с. 181). У вигляді додатку автор подає переклад п'єси С. Ваннуса «Вечір з Абу Халілом аль-Каббані». Книга містить також потужний список літератури різними мовами. Жаль, що автор не включив до бібліографії хоча б згадані вище книги А. Кримського.

В цілому книга З. Ландовського є цікавою і теоретично обґрунтованою, але,

як на нашу думку, після аналітичного розтину п'єс авторові варто було б більше уваги приділити синтезові всіх елементів дії, щоб читач міг не тільки охопити інтелектуальну глибину творів, а й відчутти естетичне задоволення від них, хоча вони й вимагають, як ми знаємо, насамперед розумового напруження і розуміння політичних реалій минулого і нашого часу.

Праця З. Ландовського на прикладі критичного розгляду доробку видатного сучасного сирійського драматурга розкриває для українського дослідника-арабіста малознану галузь арабської літератури, пропонує повчальний приклад глибокого проникнення в текст твору з допомогою сучасних літературознавчих інструментів. Безперечно, вона буде цікавою і корисною для всіх українських філологів.

Ю.М. Кочубей